

ANNA GŁUCHOWSKA

*Emocjonalność osób pozbawionych wolności
– problematyka badań własnych*

Emotionality of freedom-deprived people – the range of problems included
in author's research

Kiedy rozum śpi, budzą się demony.

Francisco de Goya

Każdy dzień życia ludzkiego traktować można jako arenę rozgrywek między dobrem i złem. Freud nazywał to walką sprzecznych tendencji *libido* i *thanatos*, popędu miłości i życia z dążeniami agresywnymi i śmiercią. Wybór zachowań z jednego lub z drugiego końca kontinuum „dobro–zło” jest regulowany między innymi przez intelekt. Jednak „kiedy rozum śpi...” władze przejmują emocjonalne pokłady osobowości. Działamy wtedy pod wpływem impulsu, a dominujący nastrój wyznaczać może kierunek i charakter podejmowanych zachowań. Efektem może być szczęśliwa miłość wbrew regułom rozsądku lub realizacja wielkich marzeń, na które nigdy wcześniej nie starczało odwagi. Jednak konsekwencje dominacji przeżyć emocjonalnych nad sferą poznawczą mogą być również tragiczne. Wiele nieszczęść tego świata, także tych osobistych, rodzi się pod wpływem emocji. Warto dokładniej przyjrzeć się naturze nadrzędnej wobec nich właściwości człowieka.

WPROWADZENIE TEORETYCZNE

Punktem wyjścia rozważań teoretycznych i opracowań empirycznych jest pojęcie osobowości, rozumianej za Sillamy jako „stały element postępowania właściwy danemu człowiekowi, to, co charakterystyczne dla niego i odróżniające go od innych ludzi. Każda jednostka ma tylko sobie właściwe cechy intelektualne, emocjonalne, temperamentalne, wolicjonalne. Specyficznym zorganizowany zespół tych właściwości determinuje osobowość” (Sillamy 1994, s. 193). Każdy z tych podstawowych wymiarów osobowości jest złożony i wieloaspektowy, zorganizowany w specyficzny dla danej jednostki sposób.

Stosunkowo łatwo można wyodrębnić, a także zdefiniować intelekt i wolę. Podejście atomistyczne (najbardziej klasyczne) wyróżnia też emocje i temperament. Już od czasów starożytnych, ale i obecnie uważa się, że wymiar emocjonalny i temperamentalny przenikają się. Typologia Hipokratesa i Galena, opracowania Kanta czy wreszcie prace Wundta łączyły oba te aspekty naszej psychiki. Obecnie wyróżnić można trzy podstawowe ujęcia relacji między sferą emocjonalną a temperamentem. Pierwsze z nich, najliczniej reprezentowane, zakłada, że temperament jest pojęciem szerszym, zawiera w sobie emocjonalność i jako taki miałby dyrygować wszelkimi jej przejawami. Drugie podejście ujmuje temperament jako równoznaczny emocjonalności i pozwala używać obu tych terminów zamiennie. Trzecie ujęcie opiera się na rozważaniach teoretycznych – hipotetycznie zakłada się, że oba wymiary osobowości mogą się nakładać na siebie, tworząc zbiór wspólny. Prawdopodobne jest, że niektóre wymiary temperamentu pokrywają się z pewnymi aspektami emocjonalności – i odwrotnie, np. w zakresie formalnych cech reakcji emocjonalnych takich jak tempo reakcji, jej siła, intensywność czy czas trwania. Niewątpliwie istnieją także takie cechy temperamentu, które wykraczają poza emocjonalność, tak jak niektóre emocje wychodzą poza konstytucjonalnie uwarunkowane reakcje, jak choćby wartości czy uczucia wyższe. Dokładne opracowanie omawianych wyżej zagadnień znaleźć można w artykule *Spór wokół problematyki emocjonalności i terminów pokrewnych* (Głuchowska 2003).

Duża różnorodność ujęć pojęcia emocjonalności prowokuje do uściślenia stosowanej terminologii. Olszannikowa określa emocjonalność jako „złożony komponent temperamentu” (Olszannikowa 1985, s. 189). Według Niebylicyna emocjonalność to „zdolność przeżywania różnych jakości (modalności) emocji” (za: Olszannikowa 1985, s. 189). Swoistą entropię związaną z rozumieniem pojęcia „emocjonalność” podkreśla także Reber i Davidson (Reber 2002, Davidson 1998). Sillamy, próbując dookreślić znaczenie terminu „emocjonalność”, pisze, iż jest to „ogół stanów emocjonalnych: emocji, uczuć i namiętności jakiejś osoby” (Sillamy 1994, s. 67). Wyraźnie można dostrzec wielość i zróżnicowanie stanowisk dotyczących omawianego zagadnienia. Strelau (1992) podjął się uporządkowania definicji emocjonalności. Wyróżnił sześć znaczeń

tego pojęcia: emocjonalność odnoszącą się do cech osobowości opartych na koncepcji optymalnego poziomu aktywacji, emocjonalność jako różnice indywidualne w doświadczaniu aktywacji przejawiającej się w stanach emocjonalnych, emocjonalność rozumianą jako różnice indywidualne w emocjach ujemnych i dodatnich, emocjonalność jako pojęcie ograniczone do emocji negatywnych, emocjonalność jako synonim neurotyczności i lęku, emocjonalność jako składnik lęku (por. Głuchowska 2003).

Występujące w literaturze problemu definicje są dość cząstkowe, a znaczna ich większość wywodzi się z badań nad temperamentem. Analizując je, można jednak odnaleźć pewne analogie. Niezależnie od specyfiki definicji konstrukty te odnoszą się do względnie stałych różnic indywidualnych, ujawniających się od wczesnego dzieciństwa w charakterystycznym dla jednostki sposobie reagowania emocjonalnego. Taki wniosek nie wyczerpuje w pełni istoty tego zagadnienia. W związku z tym zaproponować można następujące, szersze nieco, rozumienie omawianego pojęcia: Emocjonalność jest to wymiar osobowości człowieka współistniejący z intelektem i wolą, w dużej mierze przenikający się z temperamentem, lecz nie tożsamy. Rozwija się pod wpływem doświadczeń na konstytucjonalnie ukształtowanym podłożu (układ nerwowy). Emocjonalność to wysoce zindywidualizowana, względnie stała właściwość jednostki, swoisty filtr emocjonalny sprawiający, że osoba reaguje na otoczenie i bodźce płynące z wnętrza organizmu, w tym mentalne, w określony, typowy dla siebie sposób. Jako właściwość osobowości jest nadrzędna wobec elementarnych stanów emocjonalnych, które w każdym indywidualnym przypadku przybierają swoistą specyfikę.

Niniejsze opracowanie jest omówieniem badań mających na celu poznanie specyfiki afektywnego funkcjonowania skazanych na karę o charakterze izolacyjnym, jako determinanty podejmowania przez nich określonych czynów antyspołecznych. Przestępstwo jest czynem złożonym, wielowymiarowym. Popęlnia je człowiek – istota biologiczna obdarzona duszą, żyjąca w pewnym kontekście społecznym i kulturowym. Wskazanie konkretnych, prostych przyczyn przestępczości wydaje się niemożliwe. Słuszne jest rozważenie różnorodnych, wzajemnie powiązanych uwarunkowań: biologicznych, psychologicznych i socjologicznych. Z punktu widzenia psychologii wyraźnie podkreślić należy nadrzędną rolę osobowości, która jako zespół względnie stałych cech postępowania właściwych danemu człowiekowi wyznaczać będzie wybór określonego zachowania, a więc i podejmowanie czynów o charakterze przestępnym.

ZAŁOŻENIA BADAWCZE

W ramach prowadzonych analiz emocjonalność określana była poprzez wartość wyników stenowych dla czynników Q_3 -, C-, L, O, Q_4 w Arkuszu Samopoznania Cattella oraz wybór i odrzucenie określonych barw w Teście Kolorowych Kwadratów Popka. Wybór tych właśnie narzędzi wynikał głównie

z przyjętej w części teoretycznej koncepcji emocjonalności. W założeniu kwestionariusz Cattella określa cechy źródłowe osobowości wyznaczające specyficzny sposób funkcjonowania emocjonalnego jednostki. Mierzy niepokój jawny (jednostka zdaje sobie z niego sprawę) i ukryty (przejawiający się w formie zakamuflowanych symptomów). Obok wymienionych grup reakcji emocjonalnych Arkusz Samopoznania bada także niektóre objawy biegunów pięciu zawartych w nim wymiarów osobowości: Q_3 - gnuśności i niezadowolenia z siebie, C - słabości *ego*, L - skłonności do reakcji paranoidalnych, O - poczucia winy, Q_4 - napięcia ergicznego. Szczegółowo symptomy i zachowania omawiają Siek (1993) oraz Chlewiński (1987), a także autor w opracowanym przez siebie podręczniku do Arkusza Samopoznania.

Poza standardową techniką opartą na samoopisie, zastosowałam również projekcyjny Test Percepcji Kolorów (TPK) Popka. Jest to metoda służąca do badania emocjonalności na podstawie preferencji barw. W swej obecnej postaci jest narzędziem oryginalnym i ma charakter eksperymentalny. Może być stosowany do badań indywidualnych i grupowych. Przeznaczony jest do diagnozy procesu rozpoznawania (percepcji) kolorów, ustalania upodobań (preferencji) barwnych. Jako narzędzie z założenia dość uniwersalne w zależności od zastosowanej instrukcji może też być pomocne w ustalaniu innych zmiennych, np. wartości symboliczno-emocjonalnych określonych odcieni. Metoda ta oparta jest na koncepcjach widzenia barw i w swych podstawach teoretycznych odwołuje się do fizjologicznych i psychofizjologicznych procesów percepcji kolorów, jak również do współczesnych zdobyczy fizyki w tym zakresie (Popek 2001).

Test Percepcji Kolorów jest techniką wykonaniową, w której badany wybiera bądź odrzuca kolory. Składa się z osiemnastu różnobarwnych kwadratów. Ma dwie wersje: podstawową, gdzie kwadraty mają wymiary 10 cm × 10 cm, oraz małą, w której kwadraty mają wielkość 2 cm × 2 cm. Barwy pojedynczych elementów ustalone zostały na podstawie gamy kolorów podstawowych i pochodnych TGL (norma stworzona do celów technicznych i przemysłowych) oraz sprawdzone na spektrometrze Shimadzu UV-160A. Ważne, iż właściwości użytych barwników oraz jakość parametrów długości fal świetlnych odnoszących się do obszaru danego koloru są tu ściśle określone. Standaryzacja bodźca podnosi rzetelność prowadzonych przy użyciu tego narzędzia analiz i przyczynia się do pozytywnej jego oceny od strony psychometrycznej. Do każdego koloru przyporządkowany jest numer wpisany na odwrotnej stronie kwadratu. Numeracja nie ma żadnego znaczenia merytorycznego, a jedynie porządkujące. Nie wpływa na przebieg i wyniki badania. Układ barw jest analogiczny do kolejności palety malarskiej: 1) biel, 2) szary, 3) czarny, 4) zieleń szmaragdowa, 5) zieleń trawiasta, 6) zieleń jasna, 7) błękit jasny, 8) granat, 9) fiolet, 10) róż, 11) karmin, 12) brąz ugrowy (jasny), 13) brąz ciemny, 14) cynober (czerwień), 15) pomarańcz, 16) ugier, 17) żółty (ciemny), 18) żółcień cytrynowa (jasna). Rozpo-

znawanie i wybór pojedynczych kolorów wymaga odrębnego traktowania każdego z nich, wykluczenia zakłócającego wpływu barw sąsiadujących. Dlatego też w skład narzędzia wchodzi także neutralna temperaturowo ciemnoszara podkładka (o wymiarach 16 cm × 16 cm w małej wersji i 50 cm × 50 cm w wersji podstawowej). W ten sposób uniknięto błędu wprowadzenia dodatkowego koloru tła, który stwarza sytuacje relatywizmu barw i wpływa tym samym na jakość wyników.

Test Percepcji Kolorów stosowany był dotychczas głównie w ramach autorskich badań Popka nad rozwojem preferencji kolorystycznych dzieci i młodzieży. Służył również do określania wartości symbolicznych i emocjonalnych konkretnych barw. Wnioski płynące z analiz prowadzonych przez tego badacza wskazują, iż „zawsze i w każdym przypadku emocjonalność człowieka wywiera istotny wpływ na upodobania i dzięki temu badanie preferencji kolorystycznych poszczególnych osób poprzez projekcję staje się materiałem diagnostycznym [...] stanu bardziej utrwalonego, stającego się cechą (właściwością) danej osoby” (Popek 2001, s. 197–198). Indywidualne preferencje mówią o sposobach funkcjonowania, które jednostka skłonna jest wybierać spośród innych sobie dostępnych. Mają wartość projekcyjną, zatem aby upodobania te mogły się ujawniać, ważny jest brak wymagań i nacisków zewnętrznych oraz zapewnienie swobody wyboru. Postulaty te spełnia właśnie TPK.

Omawiane narzędzie nie było do tej pory stosowane w diagnozie emocjonalnej sfery funkcjonowania pozbawionych wolności przestępców. Nie służyło też jeszcze nigdy do ujawniania cech emocjonalności w zaproponowanym ujęciu. Zastosowana instrukcja oraz sposób opracowywania wyników zostały przeformułowane, tak aby w efekcie analiz możliwe było poznanie osobowości badanych wyrażonej kolorem, a nie jedynie ich barwnych preferencji (por. Weyssenhoff 1991, Popek 2001).

Przeprowadzone przy użyciu TPK badanie złożone było z dwóch części. W pierwszym etapie zadaniem badanego było wybranie trzech kolorów, które najlepiej go charakteryzują, według instrukcji: „Ma Pan przed sobą osiemnaście kwadratów. Każdy z nich ma inny kolor. Proszę przyjrzeć się im uważnie i wybrać te trzy kolory, które najlepiej Pana charakteryzują, są do Pana najbardziej podobne”. Gdy wykonanie polecenia sprawiało trudność, pojawiała się następująca dodatkowa instrukcja: „Wiem, że to zadanie nie jest wcale łatwe. Czas nie jest tutaj ważny, więc proszę się spokojnie zastanowić i wskazać te trzy kolory, które wydają się Panu najbardziej do Pana podobne”. Numery wskazanych kolorów zapisywane były według kolejności wyboru. Następnie oznaczone nimi kwadraty wracały na swoje miejsce w układzie, więc w kolejnym etapie badany znów wybierał z całej puli 18 różnych barw. Skazany proszony był wtedy o wskazanie trzech kolorów, z którymi zupełnie się nie utożsamia, według instrukcji: „Teraz proszę wybrać trzy kolory, które zupełnie do Pana nie pasują, są zupełnie inne niż Pan”. Proces kodowania wyników był tu taki sam jak w pierwszej części badania.

Uzyskany w ten sposób pierwszy zestaw trzech kolorów jest swoistą deklaracją badanego – „taki jestem”. Na podstawie wiedzy teoretycznej uznano, iż jest to projekcja „ja publicznego”, przywdziewanej zazwyczaj maski. Kolory odrzucone odzwierciedlają nieakceptowaną część osobowości badanego. W tym przypadku zachodzi zjawisko klasycznej projekcji, rozumianej tak jak ujmował ją Z. Freud. Mamy więc do czynienia z barwnym obrazem „ja ukrytego”, „ja utajonego”, „ja nieakceptowanego”, czyli tych skłonności i cech, którym badany zaprzecza.

Kolory i ich związki z emocjami dadzą się podzielić na dwie grupy: takie, które jednoznacznie kojarzą się z wartościami emocjonalnymi przykrymi bądź przyjemnymi, i takie, które wykazują się jedynie przewagą skojarzeń ze stanami przykrymi bądź przyjemnymi (Poppek 2001, s. 241).

Pewną trudność stanowi jakościowa interpretacja barw, szczególnie gdy dany kolor ma jednocześnie dodatnią i ujemną wartość emocjonalną. Do takich barw należy przykładowo błękit. Podobnie rzecz się ma z granatem, choć w tym przypadku kontrasty między skojarzonymi z tą barwą emocjami są większe. Pewna dysocjacja występuje w wypadku czerwieni i karminu, a także innych kolorów. Tabela 1 prezentuje uwzględniane w interpretacji jakościowej znaczenia kolorów, obejmując także niekiedy sprzeczne ze sobą skojarzenia emocjonalne. Stanowi ona syntezę wyników wielu badań empirycznych prowadzonych w ostatnich latach przy użyciu Testu Percepcji Kolorów przez autora narzędzia.

Interpretacja wskazywanych kolorów w pierwszej części badania TPK została oparta na założeniu, iż zgodnie z ogólną tendencją ludzie chętniej określają siebie w pozytywny sposób. Dlatego też w przypadku wskazania koloru o zróżnicowanym ładunku emocjonalnym będą uznawała, iż przy wyborze badanemu zależy na kształtowaniu pożądanego wizerunku (pozytywna autokreacja), a w przypadku odrzucenia – zanegowaniu cech niepożądanych. Analizując jednak cały zestaw barw zebrany w pierwszym i drugim etapie badania, uwzględnić będą również pewną spójność obrazu, czyli ujmować znaczenie emocjonalne pojedynczego, budzącego wątpliwości koloru w zależności od innych wybranych w tej samej turze, gdyż można i należy je interpretować w formie syndromu.

Na ogół stany emocjonalne wykazujące związek z danym kolorem układają się w szeregu oznaczeń o bliskoznacznym tonusie emocjonalnym, co może wskazywać na określony syndrom (Poppek 2001, s. 238).

Pogrupowanie barw w zespoły, którym odpowiadają w pewnym stopniu tożsame, zbieżne emocje, wydaje się bardzo praktyczne z punktu widzenia diagnostyki stanów afektywnych. Syndromy te mają charakter uogólnienia i stanowią swoisty wspólny mianownik różnych przeżyć kojarzonych i wyrażanych poprzez kolory.

Tab. 1. Wartości emocjonalne barw zastosowanych w Teście Percepcji Kolorów (Popiek 2001)
Emotional values represented by colours in TPK

Kolor (symbol)	Związek koloru z emocjami
Biały (1)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> rozluźnienie, spokój, bezpieczeństwo, nadzieja, ufność. <i>Znaczenie negatywne:</i> osamotnienie, wyobcowanie, odrzucenie emocjonalne, tłumienie przeżyć, niemoc.
Szary (2)	<i>Tylko znaczenie negatywne:</i> obojętność, pasywność, skrytość, represyjność, brak samoakceptacji, smutek, osamotnienie, bezradność, niemoc, ponurość, poczucie niższości, przygnębienie, niepewność, zwątpienie, zmartwienie, rezygnacja, nieśmiałość.
Czarny (3)	<i>Tylko znaczenie negatywne:</i> smutek, rozpacz, lęk, negatywizm, rezygnacja, zło, pesymizm, represyjność, strach, przerażenie, nieszczęście, wrogość, niebezpieczeństwo, złość, zło, ból.
Zieleń szmaragdowa (4)	<i>Tylko znaczenie pozytywne:</i> odprężenie, bezpieczeństwo, odpoczynek, przytulność, harmonia, stałość, spokój, nadzieja, optymizm, ufność, zadowolenie.
Zieleń trawiasta (5)	<i>Tylko znaczenie pozytywne:</i> odprężenie, odpoczynek, harmonia, bezpieczeństwo, spokój, wyrozumiałość, nadzieja.
Zieleń jasna (6)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> ożywienie. <i>Znaczenie negatywne:</i> agresja, wściekłość, szaleństwo, złość, irytacja.
Błękit (7)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> spokój, bezpieczeństwo, odprężenie, nadzieja, ufność, wyrozumiałość, współczucie. <i>Znaczenie negatywne:</i> potrzeba bezpieczeństwa, niepokój, nieśmiałość, nieufność, tęsknota.
Granat (8)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> równowaga emocjonalna, pewność siebie, wzniosłość, entuzjizm, ufność, odprężenie, wyrozumiałość. <i>Znaczenie negatywne:</i> tęsknota, konflikty wewnętrzne, napięcie, niebezpieczeństwo, żal, lęk, smutek, strach, rozpacz.
Fiolet (9)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> wyniosłość, godność, pokora, wrażliwość, nadzieja, odprężenie, spokój, wyrozumiałość, współczucie, ufność, bezpieczeństwo. <i>Znaczenie negatywne:</i> nieufność, przykrość, poczucie winy, poczucie niższości, smutek, żal, niedojrzałość emocjonalna i niedostosowanie emocjonalne, zwątpienie, przykrość, bezradność, ospałość, niepełność, obawa, zmartwienie, rezygnacja, rozczarowanie, wstyd.
Róż (10)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> empatia, wrażliwość, czułość, miłość i sympatia, radość, entuzjizm, ożywienie. <i>Znaczenie negatywne:</i> nadwrażliwość, skłonność do wzruszeń, lękliwość, skłonność do frustracji, koncentracja na sobie i własnych doznaniach, szaleństwo, wściekłość, złość, irytacja, skłonność do ambiwalencji emocji i uczuć.

Ciąg dalszy tab. 1

Kolor (symbol)	Związek koloru z emocjami
Karmin (11)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> miłość, radość, szczęście, czułość, pewność siebie, sympatia, ożywienie. <i>Znaczenie negatywne:</i> agresja, wściekłość, ból, szaleństwo, zawiść, zazdrość, wstyd, złość, skłonność do ambiwalencji emocji i uczuć.
Braź jasny (12)	<i>Tylko znaczenie negatywne:</i> przygnębienie, niepokój, nieśmiałość, niepewność, bezradność, wstyd, niepokój, rezygnacja, ponurość, ospałość, poczucie niższości, zwątpienie, niemoc, przygnębienie, smutek, samotność, zniekanie, obawa, rozczarowanie.
Braź ciemny (13)	<i>Tylko znaczenie negatywne:</i> surowość emocjonalna, powściągliwość, zahamowanie, brak emocjonalnej spontaniczności, potrzeba znaczenia, samotność, złość, wrogość, poczucie zagrożenia, lęk, strach, ból, depresja, samotność, ponurość, trwoga, rozpacz, przykrość, zawiść, żal, przygnębienie, przymus.
Cynober (14)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> witalność, emocjonalność, miłość, erotyczna namiętność, optymizm, odwaga, czułość, zadowolenie, radość, entuzjazm, szczęście. <i>Znaczenie negatywne:</i> agresja, drażliwość, nietolerancja, gwałtowność, wściekłość, impulsywność, szaleństwo, zażenowanie, wstyd, zazdrość, ból, irytacja, zniecierpliwienie.
Pomarańcz (15)	<i>Głównie znaczenie negatywne:</i> pasywność, neurotyczność, napięcie wewnętrzne, podniecenie, niepewność, agresja, impulsywność, zniecierpliwienie, bezradność, zażenowanie, rozczarowanie, pasywność, niemoc, zwątpienie, niepewność, nieśmiałość, wstyd.
Ugier (16)	<i>Głównie znaczenie negatywne:</i> zwątpienie, szaleństwo, niepokój, wstręt, napięcie, bezradność, poczucie niższości, rezygnacja, niemoc, przygnębienie, zwątpienie, niepewność.
Żółcień (17)	<i>Znaczenie pozytywne:</i> spontaniczność, ożywienie, aktywność, optymizm, entuzjazm, radość, zadowolenie, szczęście. <i>Znaczenie negatywne:</i> zazdrość, zdrada, wyniosłość, ekscentryczność, irytacja, zniecierpliwienie, nieśmiałość, szaleństwo, niepokój, ból, współczucie.
Żółcień cytrynowa (18)	<i>Głównie znaczenie pozytywne:</i> zadowolenie, radość, ożywienie, optymizm, sympatia, czułość, odprężenie, ufność, bezpieczeństwo, entuzjazm.

Ze względu na to, iż analizą objęto również występujące w porównywanych grupach syndromy, przyjęte zostało następujące założenie, pomocne w prowadzonych obliczeniach. Określony zespół można zdiagnozować wtedy, gdy wskazane zostały co najmniej dwie barwy utożsamiane z daną grupą stanów emocjonalnych, w tym przynajmniej jedna wykazująca z nią silny związek – i ta właśnie barwa będzie wskazana jako pierwsza. Na tej podstawie zdecydowano,

jakim syndromem opisuje siebie badany oraz jakim cechom, reprezentowanym przez syndrom odrzucany, zaprzecza. Na podstawie tych indywidualnych deklaracji można ustalić rozkład procentowy syndromów reprezentujących właściwości, które skazani akceptują w sobie, oraz tych, które najczęściej negują. Nasilenie ujawniania się syndromu określane było w zależności od liczby związanych z nim wskazanych kolorów. Brałam też pod uwagę siłę korelacji wybranej bądź odrzuconej barwy z określonym syndromem (tab. 2). Ponieważ każdy z syndromów wyrażany jest przez minimum pięć barw, przyjęto, iż nasilenie występowania określonego syndromu w barwnym samoopisie badanego można oszacować na 1 punkt, gdy występują co najmniej dwa kolory związane z syndromem, w tym jeden silnie z nim korelujący, 2 punkty – gdy wskazane bądź odrzucone zostały trzy kolory wchodzące w skład danego syndromu, 3 punkty – za cztery zbieżne ze sobą barwy i maksymalnie 4 punkty za pełny zestaw.

Tab. 2. Syndromy związku kolorów i emocji – synteza (Popek 2001)
Syndromes of correlation between colours and emotions – synthesis

Nazwa syndromu	Znaczenie emocjonalne	Kolory silnie związane z syndromem	Kolory częściowo związane z syndromem
S. nadaktywności	negatywne	zieleń jasna (6), karmin (11), cynober (14)	żółcień cytrynowa (18)
S. pobudzenia i przyjemnego nastroju	pozytywne	żółcień (17), żółcień cytrynowa (18)	róż (10), karmin (11), cynober (14)
S. uspokojenia emocjonalnego	pozytywne	biel (1), błękit (7), granat (8), zieleń szmaragdowa (4), zieleń trawiasta (5)	
S. zahamowania i pasywności	negatywne	szary (2), fiolet (9)	błękit (7), granat (8), pomarańcz (15)
S. neurotycznego pobudzenia	negatywne	pomarańcz (15), ugier (16)	róż (10), brąz jasny (12), brąz ciemny (13)
S. depresyjności, przygnębienia i antypatii	negatywne	szary (2), czarny (3), brąz jasny (12), brąz ciemny (13), ugier (16)	

Z przeprowadzonych wstępnych analiz wynika, iż stosunkowo często w wyborach badanych pojawiło się zestawienie czerni i bieli, kolorów przeciwnych, mających sprzeczne znaczenie symboliczne i emocjonalne. Może to z jednej strony świadczyć o niechęci do udzielania informacji o sobie i zawierać się w wyróżnianym niekiedy syndromie braku kolorów, gdyż dotyczy barw achromatycznych. Biorąc jednak pod uwagę fakt, iż wszystkie osoby wzięły dobrowolny udział w tym przedsięwzięciu oraz specyfikę badanej grupy, bardziej

prawdopodobne wydaje się założenie, iż taka reakcja może być odzwierciedleniem szczególnego, ambiwalentnego stosunku do samych siebie. Z jednej strony diagnozowani skazani mogą traktować siebie tak, jak ocenia ich społeczeństwo, czyli jako złoczyńców. Jednocześnie wciąż mogą myśleć o sobie w kategoriach niewinności i prawości. Co ciekawe, syndrom ten nie wystąpił ani razu wśród osób odbywających karę więzienia za zachowania, które według powszechnej opinii są raczej mało poważne (niedopełnienie obowiązku, grzywna, spowodowanie niebezpieczeństwa na drodze). Ujawniał się natomiast istotnie częściej, niż wskazywałyby na to rachunek prawdopodobieństwa wśród wszystkich trzech grup eksperymentalnych. Prawdopodobne jest, że wśród osób badanych skazanych za kradzieże, rozboje, morderstwo i gwałt funkcjonuje mechanizm obronny polegający na „wybielaniu swojej winy”, zaprzeczaniu swemu udziałowi w przestępstwie, bagatelizowaniu szkodliwości czynu lub oddzieleniu zachowania od swojej osoby. Zjawisko to określone zostało jako syndrom „niewinnego grzesznika”.

Przestępczość to zmienna bardzo szeroka. Mieści w sobie rodzaj popełnionego czynu, tj. przeciwko mieniu, przeciwko zdrowiu i życiu, przeciwko wolności seksualnej (określanych poprzez przyporządkowanie określonych artykułów do właściwych im rozdziałów kodeksu karnego), jak również konkretne zachowanie, którego dopuścił się skazany (wskazane przez szczegółowy artykuł, z tytułu którego zapadł wyrok skazujący). Obejmuje także szkodliwość społeczną czynu mierzoną względną wysokością wyroku (punktem odniesienia są wskazane w kodeksie karnym granice wymiaru kary możliwej do orzeczenia za dane przestępstwo), kategoria skazanego (pierwszy raz karany czy recydywista). Wszystkie te informacje zbierane były przy pomocy ankiety dotyczącej skazanego, przygotowanej na potrzeby tego badania.

TEREN I OSOBY BADANE

Przeprowadzone badania trwały od listopada 2002 r. do marca 2003 r. i odbywały się na terenie zakładów karnych w Siedlcach, Zamościu i Żytkowicach koło Radomia.

Badaniem objętych zostało w sumie 155 mężczyzn, z czego 70 osób to pierwszy raz karani. Wszyscy są dorośli i odbywają prawomocny wyrok sądu. Wykluczono osoby z nekorygowanymi wadami wzroku oraz daltonistów (tab. 3).

Dobór osób do badań miał charakter celowo-losowy. W skład grupy kontrolnej weszły głównie osoby odsiadujące karę pozbawienia wolności za niewywiązywanie się z obowiązku alimentacyjnego (50% grupy). Dodatkowo znaleźli się w niej skazani za spowodowanie niebezpieczeństwa na drodze oraz osoby odbywające w więzieniu karę grzywny. Dobierając badanych do tej grupy,

Tab. 3. Struktura badanej grupy
Structure of the studied groups of people

Grupa	Pierwszy raz karani	Recydywiści	Ogółem
Kontrolna (K)	15	15	30
Eksperymentalna 1: przestępstwo przeciwko mieniu (E_1)	30	50	80
Eksperymentalna 2: przestępstwo przeciwko zdrowiu i życiu (E_2)	20	15	35
Eksperymentalna 3: przestępstwo przeciwko wolności seksualnej (E_3)	5	5	10
Ogółem	70	85	155

za podstawę zakwalifikowania uznana została dość niska szkodliwość społeczna i nietypowość popełnionego czynu oraz jego niewielka zależność od sprawcy. W efekcie zebrano grupę osób, które odbywają wyrok niejako przypadkiem lub z przyczyn od nich w dużej mierze niezależnych (bezrobocie i spowodowana nim bieda, wypadek, nieodpowiedzialne, lecz nie celowe zachowanie).

W ramach prowadzonych przeze mnie badań wyróżniłam trzy grupy eksperymetalne. Pierwsza (E_1) z nich to grupa osób skazanych za przestępstwo przeciwko mieniu z tytułu art. 278 (kradzież), art. 279 (kradzież z włamaniem), art. 280 § 1 (rozbój) i art. 280 § 2 (rozbój z użyciem niebezpiecznego narzędzia). Druga grupa eksperymetalna (E_2) złożona jest z osób, które wystąpiły przeciwko takim wartościom jak zdrowie i życie, odsiadujących karę pozbawienia wolności z art. 148 § 1 (morderstwo), art. 148 § 1 z uwzględnieniem art. 13 § 1 (usiłowanie). W skład trzeciej grupy eksperymetalnej (E_3) wchodzi gwałciciele skazani z art. 197 § 1 (gwałt). Liczebność osób badanych skazanych z określonych artykułów we wszystkich grupach prezentuje tabela 4.

Tab. 4. Struktura grup eksperymetalnych uwzględniająca popełnione przestępstwo
Structure of the experimental groups in view of the committed crime

Grupa	E_1				E_2	E_3
Artykuł	278	279	280.1	280.2	148.1	197
Liczba osób	20	20	20	20	35	10

ANALIZA I INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ

Emocjonalność w zaproponowanym ujęciu nie była do tej pory penetrowana empirycznie. Ze względu na eksploracyjny charakter badań podjęte w niej problemy i hipotezy mają głównie charakter opisowy: Czy emocjonalność osób pozbawionych wolności różni się istotnie od emocjonalności w populacji

nadrzędnej? Jaka jest emocjonalność przestępców pozbawionych wolności? Czy i jak afektywny wymiar osobowości skazanych jest istotnie różny w zależności od rodzaju popełnionego czynu (przestępstwo przeciwko mieniu, zdrowiu i życiu, gwałt)? Czy poziom szkodliwości społecznej czynu oraz kategoria, do której należą skazani, istotnie wpływają na emocjonalność różnych grup skazanych?

Efektom przeprowadzonych badań i analiz statystycznych jest stwierdzenie, iż emocjonalność przestępców jest cechą istotnie wyróżniającą tę grupę. Wyniki średnie ogółu badanych dla czynników C, L, O, Q₄ mierzonych Arkuszem Samopoznania Cattella istotnie różnią się od przeciętnych dla populacji (p.i. = 0,01). Skazanych charakteryzuje skłonność do zachowań neurotycznych i niedojrzałość emocjonalna. Towarzyszy im podwyższony poziom niepokoju i silne napięcie wynikające z frustracji ważnych potrzeb i popędów. Są wrogo nastawieni do otoczenia, agresywni, przeżywają poczucie niższości i zwątpienia. Znajduje to potwierdzenie w analizach wyników TPK Popka. Najczęściej wskazywane barwy pozwalają na ustalenie dominujących syndromów w opisie badanych. Skazani posługiwali się głównie kolorami wchodzącymi w skład syndromu nadpobudliwości (29% wyborów w pierwszym etapie badania), zrównoważenia (25% wyborów) i depresyjnej wrogości (29% wyborów i 40% odrzuceń w drugim etapie badania). Można wnosić, iż taka specyfika afektywnego funkcjonowania jest podstawą (prawdopodobnie nie jedyną) nieprzystosowania i podejmowania zachowań antyspołecznych.

Ciekawą obserwacją jest znaczne nasilenie objawów składających się na syndrom neurotycznego pobudzenia wśród skazanych po raz pierwszy (średnia = 0,6508) – objawów tych nie obserwuje się już w takim natężeniu u recydywistów (średnia = 0,2471). Jedynie wartości tego syndromu są istotnie różne na p.i. = 0,01. Zatem z 99% pewnością można stwierdzić, iż natężenie wskazań kolorów wchodzących w skład syndromu neurotycznego pobudzenia jest istotnie wyższe w grupie karanych po raz pierwszy niż wielokrotnych przestępców. Poza wnioskiem, iż cechy określane przy pomocy tego syndromu sprzyjają podejmowaniu zachowań antyspołecznych, można podejrzewać, że wraz z popełnianiem kolejnych przestępstw w pewnym stopniu zmienia się postawa wobec otoczenia i samego siebie. Wśród osób, które po raz pierwszy popełniły czyn ścigany przez prawo, prawdopodobnie ujawnia się pewien kryzys tożsamości: jestem „dobry” czy jestem „zły”, negatywnie czy pozytywnie nastawiony do otoczenia. Wyjaśnia to odczuwanie napięcia, nadwrażliwość, zniecierpliwienie i ambiwalencję emocji i uczuć, które zwrotnie potęgują przeżywane dylematy i mogą znaleźć ujście w czynach karalnych. Można podejrzewać, iż wraz z utrzymaniem tego rodzaju drogi życiowej (recydywa przestępcza) następuje większa integracja obrazu „ja”, zgoda na przynależność do takiej a nie innej grupy ludzi.

Przeprowadzone analizy wykazały również związek emocjonalności ze stopniem szkodliwości społecznej popełnionego czynu (mierzzonego ciężarem

Tab. 5. Typowe wartości stenowe dla czynników osobowości oraz istotność różnic między wynikami przeciętnymi ogółu skazanych z uwzględnieniem ciężaru orzeczonego wyroku
 Typical sten values for personality factors and significance of differences between average results of the sentenced with regard to the burden of the sentence

Czynniki osobowości wg R. B. Cattella	Ciężki wyrok (n = 57)		Średni wyrok (n = 33)		Lekki wyrok (n = 65)		Istotność $\alpha=0,1$		
	średnia	odchyl.	średnia	odchyl.	średnia	odchyl.	1-2	1-3	2-3
Q ₃	5,4	1,92	6,0	2,07	5,9	1,8	+	+	-
C	6,9	2,09	7,3	2,38	7,3	2,14	-	-	-
L	6,8	1,6	7,0	1,7	6,6	2,12	-	-	-
O	6,5	2,19	7,0	2,15	7,0	2,19	-	-	-
Q ₄	7,5	1,98	8,1	1,92	7,6	2,21	+	-	-
Niepokój (N)	6,85	1,64	7,2	1,81	7,3	1,72	-	+	-

orzeczonego wyroku), wyraża to poziom zaangażowania w konkretne anty-społeczne działanie i natężenie wyrządzonego zła. Tabela 5 prezentuje średnie wartości stenowe dla czynników osobowości mierzonych za pomocą Arkusza Samopoznania Cattella oraz istotności różnic między nimi.

Osoby, których zachowanie uznane było za szkodliwe, w znacznym stopniu charakteryzują się wyższym nasileniem samokontroli i siły woli niż osoby, których zaangażowanie w przestępstwo było mniejsze. Zatem takie cechy afektywnego wymiaru osobowości jak względnie większa wytrwałość i opanowanie w działaniu wprost rzutują na sposób dokonywania czynu, powodując wzrost natężenia wyrządzonej krzywdy. Mniejszy w porównaniu z osobami – które dokonują przestępstw o nieznacznej szkodliwości (umiarkowana lub niska) – poziom ogólnego niepokoju sprawia, że działając z odwagą i pewnością siebie znacznie bardziej krzywdzi się ofiary. Względnie najwyższe napięcie ergiczne cechuje skazanych za czyny popełnione z umiarkowanym zaangażowaniem w porównaniu z osobami, których zachowanie zostało ocenione surowo lub łagodnie. Przy zbliżonym natężeniu ogólnego niepokoju, niepewności oraz niezbyt dużej wytrwałości i braku silnej woli w odniesieniu do łagodnie ocenionych przez sąd, osoby, których zachowanie zostało uznane za umiarkowanie szkodliwe, posuwają się dalej w wyrządzaniu krzywdy. Można podejrzewać, że takie zaangażowanie wynika z towarzyszącego im napięcia związanego z frustracją potrzeb i popędów. Prawdopodobnie stanowi ono formę rozładowania oraz zaspokojenia ambicji, potrzeby znaczenia, osiągnięć i bezpieczeństwa.

Dość interesująco prezentuje się afektywny wymiar funkcjonowania skazanych za różne rodzaje przestępstw (E₁, E₂, E₃), gdy porównamy syndromy barw najczęściej wybierane w pierwszym etapie badania i najczęściej odrzucane w drugiej turze (tab. 6).

Osoby wchodzące w skład pierwszej grupy eksperymentalnej najczęściej dokonywały opisu samych siebie przy pomocy kolorów wchodzących w skład

Tab. 6. Procentowy rozkład syndromów barwnych użytych do samoopisu w poszczególnych grupach eksperymentalnych
Distribution (in percentage) of colour syndromes used for self-description in the particular experimental groups

Syndromy	E ₁		E ₂		E ₃	
	wybrane %	odrzuc. %	wybrane %	odrzuc. %	wybrane %	odrzuc. %
S. nadpobudliwości	21,0	3,7	32,4	14,7	62,5	12,0
S. aktywnego pobudzenia	7,4	14,8	11,8	5,9	–	–
S. równowagi	30,9	7,4	17,6	2,9	25,0	–
S. zahamowania	3,7	2,5	–	2,9	–	37,5
S. neurotycznego pobudzenia	–	9,9	–	5,9	–	25,0
S. depresyjnej wrogości	6,2	35,8	8,8	47,1	–	12,5
Trudno wyróżnić syndrom	30,9	25,9	29,4	20,6	12,0	12,5

syndromu zrównoważenia i nadpobudliwości. Zaprzeczali natomiast cechom wyrażanym poprzez barwy składające się głównie na syndrom depresyjności. Skazani za przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu opisywali siebie przez syndrom nadpobudliwości, a zaprzeczali depresyjnej wrogości – podobnie grupa E₁. Badani, którzy dokonali gwałtu, najczęściej opisują siebie przy użyciu barw składających się na syndrom nadpobudliwości, a zaprzeczają zahamowaniu i neurotycznemu pobudzeniu. Należy jednak z ogromną ostrożnością interpretować wyniki tej ostatniej grupy ze względu na jej niewielką liczebność. Analizując rezultaty badań skazanych za przestępstwa przeciwko mieniu, można stwierdzić, iż cechuje ich zrównoważenie, pokrywające tkwiącą w głębszych pokładach osobowości depresyjną wrogość. Przestępcy, którzy dokonali zbrodni przeciw zdrowiu i życiu, charakteryzują się nadpobudliwością emocjonalną i ekspresją afektów skierowaną na zewnątrz, co podbarwione negatywnym stosunkiem wobec otoczenia dawać może gwałtowne wybuchy złości i agresji. Znacznie koreluje to z rodzajem czynu, jakiego się dopuścili. Podobnie jest w przypadku specyfiki emocjonalności badanych gwałtcieli. Afektywne funkcjonowanie skazanych za zgwałcenie wyróżnia się lawirowaniem między sprzecznymi, mocno nasilonymi tendencjami: od zahamowania, tłumienia pobudzenia spowodowanego niezaspokojeniem ważnych potrzeb z jednej strony, po jego gwałtowne rozładowanie z drugiej.

Interesująca i warta rozważenia jest również relacja między specyfiką emocjonalności skazanych a konkretnym czynem, który popełnili. Wydaje się ona przyczyną podejmowania określonej formy zachowania antyspołecznego (tab. 7).

Natężenie cech mierzonych czynnikiem Q₃ i Q₄ w grupie skazanych za kradzież jest istotnie wyższe niż wśród osób odbywających karę więzienia za dokonanie rozboju. Można się zastanowić, dlaczego osoby, które dokonały

Tab. 7. Średnie wartości stenowe dla czynników osobowości w porównywanych grupach oraz istotność różnic między nimi

Mean sten values for personality factors in the compared groups and the significance of differences between them

	Q ₃	C	L	O	Q ₄	Niepokój
Kradzieże (n=40)	5,95	7,35	6,75	6,95	8,0	7,3
Odchylenie standardowe	2,03	2,11	1,79	2,3	2,35	1,81
Rozboje (n=40)	5,35	7,1	7,0	6,65	7,3	6,9
Odchylenie standardowe	1,99	2,14	2,15	2,07	2,01	1,65
Istotność ($\alpha=0,1$)	+	-	-	-	+	-

kradzieży, charakteryzują się mniejszą pewnością siebie, samokontrolą i wytrzymałością (Q₃), a większym napięciem ergicznym (Q₄) w porównaniu z przestępcami skazanymi za rozbój? Czyżby nie mieli na tyle odwagi i determinacji, by dokonać rabunku w bezpośredniej, jawnej konfrontacji z ofiarą? Możliwe jest też, że ich słaba wola przy napotkaniu oporu nie pozwoliłaby im na przeprowadzenie tego rodzaju działania do końca, a brak efektów jeszcze bardziej sfrustrował potrzebę osiągnięć, wyczynu i bezpieczeństwa. Innym wytłumaczeniem, jakie wydaje się prawdopodobne, jest obawa, że posunęliby się zbyt daleko. Sytuacja bezpośredniej napaści prawdopodobnie wywołuje wzrost pobudzenia i niepokoju, który jest i tak dość wysoki w przypadku skazanych za kradzież.

Bardziej wnikliwe analizy ujawniały kolejne różnice. Na podstawie porównań prowadzonych w obrębie grupy osób skazanych za kradzieże można stwierdzić istotnie mniejsze nasilenie cech składających się na czynnik osobowości L w grupie osób skazanych za kradzież (średnia=6,2), niż ma to miejsce w grupie osób skazanych za kradzież z włamaniem (średnia=6,9), p.i.=0,01. Takie cechy afektywnego funkcjonowania jednostki jak podejrzliwość, poczucie zagrożenia w sytuacjach społecznych, zazdrość i wrogość (L) sprzyjają dokonywaniu kradzieży bez włamania. Koreluje to z wyższym nasileniem cech wchodzących w skład syndromu depresyjnej wrogości u osób, które dokonały przestępstwa z artykułu 279 (kradzież z włamaniem), p.i.=0,01. Właściwości te są znacznie wyraźniej zaznaczone wśród osób, które dokonały rabunku z włamaniem (średnia=1,6333), niż w grupie skazanych z artykułu 278 (średnia=1,3750). Brak zaufania do ludzi i poczucie zagrożenia rzutują na wybór zachowania, które nie byłoby natychmiast odkryte. Być może, dlatego też przestępcy posiadający takie cechy afektywnego funkcjonowania wybierają włamanie do zamkniętych obiektów, w których trudno o spotkanie z właścicielem rabowanych dóbr. Poza tym naruszenie integralności pomieszczenia, wyważenie drzwi lub wylamanie zamków korelować może z odczuwaną wrogością i agresywnym stosunkiem do otoczenia jako podłożem tego rodzaju niszczycielskich tendencji.

Rozpatrując związek między emocjonalnym wymiarem osobowości a podejmowaniem określonej formy działalności przestępczej, ujawniono kolejną interesującą zależność. Osoby, które dokonały rozboju z użyciem niebezpiecznego narzędzia (art. 280 § 2), różnią się istotnie w pewnych wymiarach afektywnego funkcjonowania od osób skazanych za rozbój (art. 280 § 1). Różnice istotne statystycznie dotyczą średnich wartości czynników Q_3 i L mierzonych Arkuszem Samopoznania Cattella oraz syndromu neurotycznego pobudzenia wyrażonego w TPK Popka. Przeciętna wartość czynnika Q_3 w grupie skazanych z art. 280 § 1 równa się 5, grupy osób skazanych z art. 280 § 2 jest równa 6, różnica ta jest istotna na $p.i.=0,1$. Średnia wartość dla czynnika L wśród przestępców, którzy dokonali rozboju, wynosi 7,6, a w grupie skazanych za rozbój z użyciem niebezpiecznego narzędzia wynosi 6,35 – różnica istotna na $p.i.=0,05$. Z podobną pewnością stwierdzona została różnica w zakresie syndromu neurotycznego pobudzenia w porównywanych grupach – jest on istotnie silniej zaznaczony w grupie osób skazanych za rozbój z użyciem niebezpiecznego narzędzia (przeciętna w tej grupie wynosi 0,75 w porównaniu ze średnim nasyceniem tego syndromu pośród osądzonych z art. 280 § 1 równym 0,1739). Pojawia się pytanie, dlaczego osoby, które cechuje relatywnie większa samokontrola, siła woli (Q_3) i wytrwałość oraz nasilona wrogość wobec otoczenia, podejrzliwość i wycofywanie się z kontaktów społecznych (L), dokonują bezpośredniej napaści w celu rabunkowym (rozbój, art. 280 § 1), używając siły własnych rąk, a nie zastraszając ofiarę niebezpiecznym narzędziem (rozbój z użyciem niebezpiecznego narzędzia, art. 280 § 2)? Być może, pewność siebie i poczucie dominacji pozwala im jawnie, w bezpośrednim, bliskim fizycznie kontakcie wyrażać niechęć wobec otoczenia. Prawdopodobne jest też, że takie cechy emocjonalności determinują brak troski o innych i chęć wyrządzenia im bezpośredniej krzywdy, sprawienia bólu, wywołania przerażenia, a więc skłaniają do popełnienia rabunku z użyciem bezpośredniej przemocy wobec ofiary i w bliskiej konfrontacji z nią. Użycie niebezpiecznego narzędzia obniża zapewne ekspresję tkwiącej w człowieku wrogości wobec innych. Nóż czy pistolet sam w sobie wydaje się przerażający bardziej niż osoba, która się nim posługuje. Używany jako straszak utrudnia bezpośrednie sprawianie bólu ofierze, pozwala dokonać rabunku bez stosowania bezpośredniej fizycznej przemocy, jakby w „białych rękawiczkach”. Dlatego też prawdopodobne jest, iż przestępcy wykazujący w swym afektywnym funkcjonowaniu cechy pewnej nadwrażliwości o charakterze neurotycznym i ambiwalencję uczuć i emocji będą częściej dopuszczali się rozboju z użyciem niebezpiecznego narzędzia.

Reasumując, można stwierdzić, że specyfika emocjonalności ma wpływ na wybór i realizację określonych zachowań antyspołecznych. Czy zatem posiadając taką wiedzę, można by zapobiegać podejmowaniu zachowań antyspołecznych i chronić ofiary ewentualnych ataków? Wydaje się to możliwe. Ponieważ powszechnie wiadomo, że lepiej jest zapobiegać, niż naprawiać szkody, należało-

by stosować narzędzia diagnozujące emocjonalność wśród grup podwyższonego ryzyka zachowań antyspołecznych i na ich podstawie wprowadzać pewne oddziaływania modyfikujące specyfikę afektywnego funkcjonowania potencjalnych przestępców. Wiedza o tym, że pewne cechy emocjonalności sprzyjają podejmowaniu określonych czynów szkodliwych, pozwoliłaby wykryć prawdopodobieństwo ich wystąpienia i skuteczniej mu zapobiec. W praktyce znajomość specyficznych właściwości sfery afektywnej osobowości tej grupy przyczynić się może do lepszego rozumienia natury popełnionych czynów oraz motywacji samych przestępców. Ułatwiać będzie tworzenie bardziej skutecznych programów resocjalizacyjnych uwzględniających specyfikę emocjonalności przestępców, różną w zależności od kategorii popełnionego czynu, powrotności do przestępstwa czy poziomu szkodliwości społecznej podejmowanych wcześniej działań. Poszerzenie wiedzy psychologicznej w tym zakresie prawdopodobnie podniesie kwalifikacje kadry więziennej, a także psychologów i pedagogów pracujących na terenie zakładów karnych i ośrodków wychowawczych.

SUMMARY

The article discusses the problem of emotionality on the basis of empirical analyses. It contains quite a precise description of the research carried out in the group of 155 people serving a sentence in an isolated place. The author discusses the procedure of diagnosing made, as well as the way and indications as to the analysis of obtained data. The article presents part of outcome of statistical analyses and the conclusions, which confirm the hypothesis about the effect of emotionality on anti-social behaviours and their specific character.

BIBLIOGRAFIA

- Chlewiński Z. (1987). *Postawy a cechy osobowości*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Ekman P., Davidson R. J. (red.) (1998). *Natura emocji*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Głuchowska A. (2003). Spór wokół pojęcia emocjonalności i terminów pokrewnych. *Annales, Sec. J. Vol XVI*. Lublin: UMCS.
- Olszannikowa A. J. (1985). *Badania emocjonalności jako trwałej właściwości osobowości*. W: J. Reykowski, O. W. Odczynnikowa, K. Obuchowski (red.). *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popek S. (2001). *Barwy i psychika*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Reber A. S. (2000). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Siek S. (1993). *Wybrane metody badania osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Sillamy N. (1994). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo „Książnica”.
- Strelau J. (1992). *Badania nad temperamentem. Teoria, diagnoza, zastosowanie*. Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Weysenhoff A. (1991). *Preferencje barw w diagnozowaniu stanów emocjonalnych osób zdrowych i chorych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.